

Лілія АНДРІЄНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: lileja842@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5113-6966>

БІОЛОГІЧНА МЕТАФОРА В СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ТЕРМІНИ ТА ЕКСПЛІКАЦІЇ

У статті окреслено коло проблем, пов'язаних з формуванням корпусу української соціолінгвістичної термінології, яка сьогодні перебуває в процесі активного становлення, і є, з одного боку, відкритою до засвоєння термінопонять, які вже усталилися в світовій лінгвістичній практиці, з другого боку, — готова до творення нових дефініцій на власне українському мовному ґрунті. Приділено увагу висвітленню шляхів і способів термінотворення, з-поміж яких важливе місце належить ретермінологізації та метафоризації.

Предметом дослідження є низка мовознавчих термінів, утворених за допомогою «біологічної метафори», яка бере свій початок з натурфілософської школи в лінгвістиці, згідно з якою історія мови розглядається як *життя мови*. «Біологічна метафора» мова — *живий (природний) організм* є продуктивною моделлю осмислення нових понять, ефективним засобом вербального освоєння феноменів, що належать до сфери соціолінгвістики і загальноприйнятих у мовознавстві термінів *жива мова, мертва мова*. Показано, як деякі термінопоняття, якими оперують суспільні чи власне лінгвістичні науки, уходячи до поняттєвого кола соціолінгвістики, набувають інакшого (ширшого чи вужчого) змістового наповнення, через що потребують семантичної конкретизації та вузькофахового тлумачення.

Розглянуто також синонімічні терміни *ревіталізація мови, регенез, ренативація мови*, які ввійшли до наукового обігу з розвитком нової галузі соціолінгвістики — ревайвалістики, або лінгвістики відродження, що покликана розробляти методи відновлення мов, вивчати практики повернення їх до активного вжитку. Обговорюється доцільність використання в цьому контексті власне українських відповідників *відновлення мови, відродження мови, пробудження мови*. Ілюстрації з термінологічних словників та наукових текстів, наведені в статті, служать дискурсивним тлом, що дозволяє простежити шляхи формування певного терміна і зробити припущення про експлікативність як невід'ємний етап у процесі термінотворення.

Ключові слова: біологічна метафора, соціолінгвістичний термін, жива мова, мертва мова, мовний зсув, зворотний мовний зсув, ревіталізація мови, відродження мови.

Соціолінгвістика як самостійна мовознавча дисципліна виокремила-ся із синкретичного кола філологічних наук відносно недавно. Тож можна сказати, що термінологічно-поняттєвий та методологічний апарат

Цитування: Андрієнко Л. Біологічна метафора в соціолінгвістичному дискурсі: терміни та експлікації. Мовознавство. 2024. № 2. С. 56–65. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-335-2024-2-006>

Citation: Andriienko L. (2024). Biologichna metafora v sotsiolinhvistychnomu diskursi: termini ta eksplikatsii [Biological metaphor in sociolinguistic discourse: terms and explications]. MovoZnavstvo, (2), 56–65. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-335-2024-2-006>

 Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

соціолінгвістики з різних причин, а головню через мінливість самого об'єкта її досліджень, перебувають у процесі активного становлення і є відкритими до творення дефініцій на означення нових соціально значущих і знакових мовних феноменів та заповнення поняттєвих лакун, поява яких зумовлена динамікою мовних змін.

У фокус соціолінгвістичних студій щоразу потрапляють нові мовні явища, змінюються погляди на ці явища, актуалізуючи нові предметні сфери досліджень, що цілком відповідає завданням соціолінгвістики як науки про вплив суспільних процесів на мову і відповідно вплив мови на суспільство.

Терміни зі сфери соціолінгвістики, переважно розпорошені в різних лінгвістичних енциклопедіях та словниках лінгвістичних термінів, не можуть відобразити всієї повноти термінологічного тезаурусу сучасної соціолінгвістики.

Серед лексикографічних праць суто соціолінгвістичного спрямування найвідомішими на сьогодні є: англomовні «A Glossary of Sociolinguistics» Пітера Траджіла, що охоплює 580 позицій [Trudgill], та «A Dictionary of Sociolinguistics», виданий авторським колективом в Единбурзі 2004 року (DS); «Concise encyclopedia of sociolinguistics» за редакцією Р. Местрі, яка містить 285 статей [Concise encyclopedia...]. У слов'янському світі це: «Словарь социолингвистических терминов» 2006 року за ред. В. Ю. Михальченко [Михальченко] охоплює 900 термінів та їхніх варіантів (ССТ); «Малка енциклопедия по социолингвистика» А. Пачева 1993 р. — 440 термінів [Пачев]; «Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej» А. Скуджикової та К. Урбан [Skudrzykowa, Urban]; «Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів» М. О. Олікової, А. А. Семенюк, О. М. Тарнавської [Олікова, Семенюк...]; перекладний «Японсько-український словник соціолінгвістичних термінів: термінологічне поле “Мовна політика”» Ю. М. Дзябко, який охоплює 247 соціолінгвістичних відповідників, об'єднаних змістом поняття *мовна політика* [Дзябко]. Для розвитку соціолінгвістичної термінології важливими є й глосарії — короткі словники, що їх подають автори спеціалізованих курсів, відповідних підручників, як наприклад, «Короткий словник соціолінгвістичних термінів» (85 статей) у книжці Г. П. Мацюк «Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики» [Мацюк : 201-210].

Представники соціологічного напрямку в мовознавстві, що передували виокремленню власне соціолінгвістики, спиралися передусім на фундаментальні здобутки лінгвістичної науки з уже сформованим поняттєво-категоріальним апаратом і розвинутою методологічною базою. Це стало запорукою адекватного перекладу базових термінопонять різними мовами як неодмінної умови діалогу та наукової дискусії. Так сформувалося чимало соціолінгвістичних термінів, значна частина яких набула відповідного статусу за допомогою частини *соціо-*: *соціономастика*, *соціосемантика*, *соціолект* і под.

Термінологічне поле соціолінгвістики збагатилося завдяки запозиченню термінів з різних суспільних наук: філософії (*комплекс цінностей*, *культурна самоідентифікація*), політології (*мовний екстремізм*, *мовний конфлікт*, *мовна агресія*), соціології (*мовне планування*, *мовний склад населення*, *соціолінгвістичний індикатор*), юриспруденції (*юридичний статус мови*, *правовий статус мови*, *мовне законодавство*), етнології (*мовна соціалізація*, *мовна група*, *етномовна група*, *нативізація*, *аккультурація*, *субетнос*, *суперетнос*), психології (*зона найближчого розвитку*, *мовна свідомість*) тощо.

Поповнення термінів відбулося й за рахунок поняттєвої бази природничих наук, як-то: фізика (*дифузія, конвергенція, дивергенція*), хімія (*валентність*), геологія (*ерозія, ландшафт*), медицина (*вітальний, життєздатний*). Процес ретермінологізації відбувся шляхом переосмислення вихідних термінів та наповнення їх новим змістом у складі метафоричних словосполучень.

Метафора завжди була й надалі залишатиметься одним з найважливіших і найефективніших інструментів термінотворення. Адже, як відомо, метафора послуговується універсальним механізмом, притаманним людському мисленню, коли нове, узагальнено-абстрактне пізнається в порівнянні з відомим, конкретним, здобутим попереднім чуттєвим досвідом. Шарль Баллі писав, що людський розум «неспроможний до абсолютної абстракції; він не може виділити чисте поняття, сприйняти ідею поза конкретною дійсністю. Ми уподібнюємо абстрактні поняття до предметів чуттєвого світу, адже для нас це єдиний спосіб пізнати їх та познайомити з ними інших. Таке походження метафори» [Bally : 187]. Заповнення термінологічних лакун за допомогою метафоричних конструкцій неодноразово засвідчувало свою продуктивність і гнучкість.

Закономірно, що об'єктом метафоричного осмислення стає мова — загадкова й мінлива субстанція, яка сполучає в собі елементи ідеального й матеріального, абстрактного і присутнього в конкретних проявах повсякденного життя людини й суспільства. Тож уявлення про мову віддавна існують у низці метафоричних конструктів, які беруть свій початок з глибин нашої міфологічної свідомості. Найпоширенішими з них є: мова — Божий дар; мова — знаряддя, мова — скарбниця (спадщина, багатство), мова — ресурс (джерело), мова — архітектурна споруда, мова — живий організм (людина або рослина). Кожен із цих конструктів, який умовно можна назвати базовим, здатен породжувати й нанизувати на свою вісь усе нові й нові метафоричні образи, які згодом підпорядковуються певній ієрархічній структурі.

Об'єктом нашого аналізу є терміни, в основу яких покладено метафоричну модель *мова — живий (природний) організм*. Такі метафори ще називають біологічними, органічними, органістичними.

За допомогою біологічної метафори розкривається сутнісна природа мови як процесу, що має початок і кінець, стадії формування й розвитку, особливості протікання окремих життєвих циклів. Згідно з цим баченням, мови можуть бути: *живі, природні, відроджені, життєздатні, стійкі, здорові, хворі*; мова: *живе й розвивається, процвітає, занепадає, вмирає, стає мертвою, виживає, відроджується, дає життя, здатна забирати життя інших мов*.

Традиція розуміння й трактування розвитку мови в термінах живої природи бере свій початок з натурфілософської школи в лінгвістиці, згідно з якою історію мови розглядали як *життя мови*. Це підхопили й представники когнітивної лінгвістики, котрим імпонує уподібнювати мову до живого організму. Один з визначних представників когнітивного напрямку Рональд Уейн Лангекер висловив думку, що «біологія дає більш адекватну метафору для лінгвістичних досліджень, ніж формальні дисципліни» [Langacker : 4].

У цьому руслі варто згадати й новітній напрям — еколінгвістику і її «батька» Ейнара Хаугена. Саме він увів до наукового обігу термін *екологія мови*, виголосивши в серпні 1970 року на конгресі, присвяченому описові мов світу, доповідь «Про екологію мов» [Haugen], у якій через майже пів століття розвинув думки свого співвітчизника Едварда Сепіра, що були викладені в праці 1912 року «Мова і навколишнє середовище» [Sapir]. У своїх

розвідках Е. Хауген наголошував на необхідності зберегти мовне різноманіття завдяки раціональному мовному плануванню й виваженій мовній політиці. У зв'язку з цим з'явилися поняття, які вписалися в парадигму нового екологічного мислення: *вітальність мови / мов, загрожена мова / загрожені мови, лінгвоохоронні заходи, Червона книга мов, що зникають*.

Одним з найусталеніших термінів «біологічного походження», який виник і закріпився в порівняльно-історичному мовознавстві й активно використовується в соціолінгвістиці, є термін *жива мова*.

Згідно з традиційним визначенням, *жива мова* — це «мова, яка в конкретний історичний момент є розмовною мовою народу й зазнає певних змін унаслідок закономірного розвитку мовної структури, впливу інших мов тощо» (МФІ : 37). Саме в такому значенні вживає прикметник *живий* у термінологічному словосполученні *жива мова* Л.А.Булаховський: «Далеко важче дати цілком переконливу відповідь на питання <...> про виникнення української живої (розмовної) мови як мови, відмінної не тільки від будь-яких інших слов'янських, але й від найближчих до неї зовнішньо і генетично (походженням) російської і білоруської. Це питання стосується віддаленого від нас часу, у темі віків захованих відносин мов і племен...» [Булаховський : 13].

Як бачимо, тут використано метонімію, яку прийнято розглядати також як різновид метафори. Тобто: *жива мова* — це мова живих людей. *Жива розмовна мова* — це мова живих людей, які розмовляють цією мовою.

Підтвердження цьому знайдемо в тлумачному словнику української мови, де серед переліку значень лексеми *живий* найвідповіднішим буде таке: «Який є невід'ємною ознакою істоти, що живе, існує» (СУМ 2 : 523–524).

Значення терміна *мертва мова* подано в «Енциклопедичному словнику класичних мов»: «Мертва мова — мова, яка вийшла зі щоденного вжитку або внаслідок зникнення її носіїв, або внаслідок їх етномовної асиміляції (напр., лат. мова); також терміном М. м. називаються архаїчні форми живих мов (напр., давньогрец. мова). М. м. часто зберігається в живому використанні як мова релігійного культу, будучи витісненою з інших сфер спілкування (напр., лат. мова в римо-католицькій церкві, старослов'янська в православній церкві)» (ЕСКМ : 319).

Як бачимо, у згаданому словнику термін *мертві мови* витлумачено інакше, ніж у працях соціолінгвістичного спрямування, а саме: знівельовано відмінності між *мертвою мовою* і *зниклою мовою*. Тут до *мертвих* віднесено і мови, які не мають носіїв, що з різних причин фізично зникли (мови зникли тому, що зникли мовці), і мови, сфера використання яких звузилася, наприклад, лише до культових практик.

Імовірно, таке сплутування відбувається через те, що термін *мертва мова* є метафоричною гіперболою (метафоричним перебільшенням) чи мейозисом (метафоричним применшенням, коли вияв інтенсивності ознаки або перебіг дії, розмір та кількість, значущість чого-небудь навмисно применшується), оскільки описує стан мови, яка втратила багато важливих комунікативних функцій (але не всі) і продовжує існувати в писемних текстах, культових відправах тощо. З цього випливає, що *мертва мова* — це *трохи жива мова*, жива у певних аспектах, в окремих виявах і под.

Саме у такому ключі слід розуміти роздуми В. М. Русанівського в його «Історії української літературної мови», коли він описує ситуацію звуження функцій української мови, спричинену наступом на все українське: «Та на-

стали тяжкі 30-ті рр., а за ними ще тяжчі 40-ві. Українська мова не вмерла, але й не жила нормальним життям» [Русанівський : 9].

Терміни, які окреслюють семантичне поле *мертва мова*, можна узгодити, якщо звернутися до типології, запропонованої О.Б.Ткаченком: 1) мертва сакралізована етнічна мова; 2) сакралізована постетнічна корпоративна мова, частково вживана як розмовна; 3) фіксована мертва мова; 4) реконструйована мертва мова безписемних пам'яток, реконструйована з мов нащадків як прамова; 5) гіпотетична мертва мова [Ткаченко 2003 : 5-6].

Таким чином, *жива мова* (синоніми *народна мова*, *розмовна мова*) має мовців, для яких є рідною; ця мова є розмовною, поліфункціональною, тоді як *мертва мова* існує, але не є розмовною, не має мовців, для яких є рідною, виконує обмежену кількість функцій. Тому більш точним, на нашу думку, є визначення *мертвої мови*, яке подає Оксфордський лінгвістичний словник, у якому *мертва мова* (англ. *dead language*) — це «та, яка більше не є рідною мовою жодної спільноти, навіть якщо вона все ще використовується, як латинська» (CODL).

Це визначення суголосне п'ятому за порядком значенню лексеми *мертвий*, що його ми читаємо в 11-томному словнику української мови: «Відірваний, далекий від життя / Який характеризується відсутністю суспільного розвитку (про певний період у житті країни, народу)» (СУМ 4 : 678-680). І тут доречно було б додати: «про певний період існування мови».

Цю відстороненість від життя вдало передає термін *спляча мова*, що має відповідники в інших мовах: англійській — *sleeping language, languages hibernation*; французькій — *langues dormant*, російській — *спящий язык*. Ознаки, за якими мову можна віднести до «сплячої», подає в своїй статті «Іврит III–XIX вв. н. е. как спящий язык» дослідниця Олександра Полян. Згідно з її класифікацією, «спляча мова» — це: 1) мова, яка не передається від батьків до дітей, тобто ні для кого не є рідною; 2) мова, у якій усна комунікація відсутня або має маргінальний характер; 3) мова, яка в ситуації диглосії виступає як висока (писемна, престижна), що перешкоджає використанню її в повсякденній усній комунікації; 4) мова, яка служить для трансляції чи цитувань стародавніх текстів; 5) мова, якою продовжують створювати писемні тексти (писемну продукцію) [Полян : 65]. Відповідно до названих критеріїв саме до «сплячих» віднесено латинську мову, класичну арабську, веньян і з деяким застереженнями санскрит (до кінця XIX століття).

Зміни, які відбуваються в житті мови (а саме: витіснення мови з важливих сфер суспільного життя, формування нового типу етномовної спільноти — вікового континууму мовної компетентності, та, як наслідок, внутрішньомовні структурні зміни, зумовлені явищами інтерференції, низькою компетенцією мовців тощо), можуть стати однією з причин *смерті мови*.

У соціолінгвістиці розрізняють поняття «смерть мови» і такий процес розвитку мови, коли вона, набуваючи відмінних форм і нової якості, перетворюється на мову без носіїв — «мертву мову» (*сплячу мову*). Саме так сталося, наприклад, з латиною, з лона якої вийшли романські мови, зокрема французька, португальська, іспанська, італійська, румунська, каталонська, галісійська, сардинська, венеційська та ін. Неперервний ланцюг нормальної передачі мови від одного покоління до наступного з певними змінами в кожній наступній його ланці не кваліфікують як *смерть мови*.

Цей процес можна було б назвати *переродженням мови*, а мови *переродженими*. Інакше абсурдно звучало б гасло *жива латина*, що його використовує рух неоелліністів, завданням якого є відродження латинської мови

як мови міжнародного спілкування. Однак таких термінів, як *переродження мови*, *реінкарнація мови*, *перероджена мова*, поки що не існує.

Повернення *сплячої мови* до стану повнофункціональної мови називається не *пробудженням мови*, а *відродженням мови*, під яким ми розуміємо комплекс заходів, ініційованих державними і недержавними інститутами, науковцями, політиками, громадськими діячами, мовними активістами, що спрямовані на популяризацію певного мовного коду, головню, серед етнічної групи, для якої він є частиною етнокультурної ідентичності. Термін *відродження мови* використовують на позначення двох взаємно пов'язаних явищ: 1) повернення до активного вжитку мови, яка перестала використовуватися в повсякденному спілкуванні (мертвої мови) і 2) припинення або сповільнення функціонального занепаду загроженої мови, збільшення кількості мовців, розширення сфери її функціонування, створення умов для її розвитку і збагачення.

Однак, на думку багатьох дослідників, терміносполучення *відродження мови*, є недостатньо дефінітивним, оскільки наділене надлишковою образністю чи навіть публіцистичністю. Натомість у наукових текстах усе частіше пропонується термін *зворотний мовний зсув*, який є перекладом англійського терміносполучення *reversing language shift*, що його впровадив Джошуа Фішман у статті 1991 року «Зворотний мовний зсув: Теоретичні та емпіричні засади підтримки мов, що перебувають під загрозою зникнення» [Fishman 1991].

Важливо зазначити, що термін *зворотний мовний зсув* є вторинним щодо термінопоняття *мовний зсув* (англ. language shift), що його «A Dictionary of Sociolinguistics» (DS), покликаючись на працю відомого соціолінгвіста, визначив як «неспроможність мовної спільноти підтримувати свою мову в умовах конкуренції з боку регіонально, соціально або чисельно потужнішої мови» (там само : 174); [Fishman 1964]. Застосування терміна *мовний зсув* та антонімічного *зворотний мовний зсув* для позначення комплексу заходів з порятунку й відродження мов формує відмінну семантичну парадигму, у яку менш органічно вписуються усталені в лінгвістичній практиці терміни *жива мова*, *мертва мова*, *хвора мова* і т.ін.

У науковій літературі використовують також низку інших визначень, які мають у кожній мові свої семантичні відтінки: *ревіталізація* (англ. language revival, франц. revitalisation de la langue, language revitalization, пол. rewitalizacja językowa і под.), *відновлення мови*, *ренативізація* (англ. renativisation) [Cooper : 12], *регенез* [Paulston, Pow, Connerty], *рекреація* [Ткаченко : 2012]. Процес відновлення мов називають також *ревайвалізмом*, *ревівалізмом*, *ривайвелізмом* (з англ. revivalistic < revival «відродження, пробудження»), а галузь соціолінгвістики, яка вивчає теорію, методологію і практику відновлення й повернення мов до активного вжитку, — *ревайвалістикою* або *лінгвістикою відродження*.

Критерії вибору найбільш відповідного терміна чи то в соціолінгвістиці чи то в іншій галузі мовознавства можуть різнитися, позаяк автори цих термінів належать до певного мовного кола і, маючи власний мовний досвід і «мовний світогляд», обирають для своїх теоретичних узагальнень ту чи іншу соціокультурну модель і відповідну зовнішню форму (питомі слова національної мови, запозичення з класичних чи глобальних мов, неологізми).

Важливо, щоб термін відповідав таким критеріям, як стислість, однозначність або тенденція до однозначності в межах певної термінологічної

системи, точність, що не залежить від контексту; стилістична нейтральність, системність; відсутність синонімів у межах однієї терміносистеми.

Неодмінною вимогою цілісності будь-якої терміносистеми є предметно-логічний зв'язок між поняттями, позначуваними словами тематичної групи: частини й цілого, родового й видового, протилежного й супровідного. Однак вибудувати й послідовно витримати ці зв'язки в термінах, утворених шляхом метафоризації, не завжди вдається.

Запропонований до розгляду перелік соціолінгвістичних термінів, утворених шляхом метафоричного перенесення «мова — живий організм», є далеко не повним, його можна продовжувати, залучаючи до аналізу нові джерела й тексти. Однак навіть цей короткий огляд дає можливість зробити конкретні висновки:

1. «Біологічна метафора» *мова — живий (природний) організм* є продуктивною моделлю осмислення нових понять, ефективним засобом вербального освоєння феноменів, що належать до сфери соціолінгвістики.

2. Значна частина термінів, які постали на основі «біологічної метафори», не повністю відповідає переліку вимог, що їх висувають до терміна. Ідеться, зокрема, про задовгий синонімічний ряд, відсутність чітких антонімічних кореляцій, надлишкову образність, обтяженість конотаціями чи залежність від контексту.

3. Чимало «біологічних метафор» попри бажану прозорість, частотність уживання в науковому, науково-популярному й публіцистичному дискурсі перебуває на шляху до своєї спеціалізації як терміна соціолінгвістики.

4. Перехід загальноживаної мовної одиниці, яка перебуває в епіцентрі динамічної мовної системи, до такої одиниці, як термін, з неодмінними вимогами однозначності, нейтральності, відсутності синонімів тощо, може відбуватися і відбувається через експлікації — пояснення, що дозволяють замінити неточне поняття про предмет на точне в основному через заміщення уявлення буденної свідомості науковим поняттям.

ЛІТЕРАТУРА

- Булаховський Л. А. Питання походження української мови. Булаховський Л. А. Вибрані праці : в 5 т. Київ : Наук. думка, 1977. Т.2. С. 9–216.
- Дзябло Ю. Японсько-український словник соціолінгвістичних термінів: термінологічне поле «мовна політика». Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. 96 с.
- Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики: Навч. посіб. Львів : Видавн. центр Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2009. 212 с.
- Олікова М. О., Семенюк А. А., Тарнавська О. М. Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів. Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. 2010. 360 с.
- Пачев А. Малка енциклопедия по социалингвистика. Плевен : Евразия-Абагар. 1993. 470 с.
- Полян А. Л. Иврит III–XIX вв. н. э. как спящий язык. *Вопр. языкознания*. 2014. №5. С. 56–66.
- Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ : АртЕк, 2001. 392 с.
- Сепир Э. Статус лингвистики как науки. *Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии*. Москва : Прогресс, 1993. С. 259–265.
- Ткаченко О. Б. Соціолінгвістична класифікація мов у її слов'янській специфіці й динаміці. *Мовознавство*. 2003. №2-3. С. 3–14.
- Ткаченко О. Б. Проблема життєвості мов. *Академік Олександр Савич Мельничук і сучасне мовознавство* : зб. наук. пр. Київ : Видавн. дім Дмитра Буряго. 2012. С. 204–210.

- Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с. Bally Ch. *Traité de stylistique française*. 2 volumes. Genève; Paris : Librairie Georg-Klincksieck. 1951. 264 p.
- Concise encyclopedia of sociolinguistics. Ed. by R. Mesthrie; consulting ed. R.E. Asher. Amsterdam; New York : Elsevier. 2001. 1031 p.
- Cooper R. L. *Language Planning and Social Change*. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. 216 p.
- Fishman J. A. Language maintenance and language shift as a field of inquiry. A definition of the field and suggestions for its further development. *Linguistics*. 1964. N 2(9). P. 32–70.
- Fishman J. A. *Reversing language shift : theoretical and empirical foundation of assistance to threatened languages*. Clevedon : Multilingual matters, 1991. 431 p.
- Haugen E. *The Ecology of Language : Essays*. Stanford : Stanford University Press, 1972. 366 p.
- Langacker R. W. *An Overview of Cognitive Grammar. Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1988. P. 3–48.
- Paulston C. B., Pow C. C., Connerty Mary C. *Language regeneration : A conceptual overview of language revival, revitalisation and reversal*. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. P. 275–278.
- Sapir E. Language and Environment. *American Anthropologist*. New Series. Vol. 14. N 2. (Apr.-Jun., 1912). P. 226–242.
- Skudrzykova A., Urban K. *Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*. Kraków; Warszawa : Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego. 2000. 170 s.
- Trudgill P. *A Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh University Press, 2003. 148 p.
- Zuckermann G. *Revivalistics: From the Genesis of Israeli to Language Reclamation in Australia and Beyond*. New York : Oxford University Press, 2020. URL: // [https://www.academia.edu/65582611/Revivalistics From the Genesis of Israeli to Language Reclamation in Australia and Beyond](https://www.academia.edu/65582611/Revivalistics_From_the_Genesis_of_Israeli_to_Language_Reclamation_in_Australia_and_Beyond). (дата звернення: 10.01.2024).

ДЖЕРЕЛА

- ЕСКМ Енциклопедичний словник класичних мов / уклали: Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. Київ : Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2017. 552 с.
- МФЕ Мала філологічна енциклопедія / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 478 с.
- ССТ Словарь социолингвистических терминов / отв. ред. В. Ю Михальченко. Москва : Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям, 2006. 315 с.
- СУМ Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
- CODL The concise Oxford Dictionary of linguistics. 3 ed. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199675128.001.0001/acref-9780199675128-e-799?rkey=1lptWW&result=837> (дата звернення: 18.11.2023).
- DS A Dictionary of Sociolinguistics /J. Swann, A. Deumert, T. Lillis, R. Mesthrie. Edinburgh, 2004. 368 p. URL: <https://www.damanhour.edu.eg/pdf/738/A%20Dictionary%20of%20Sociolinguistics.pdf> (дата звернення: 18.11.2023).

Дата надходження до редакції: 17.05.2021

Дата надходження після доопрацювання: 28.10.2022

Дата затвердження редакцією: 04.12.2023

REFERENCES

- Balli Sh. (1951). *Traité de stylistique française*, 2 volumes, Genève-Paris, Librairie Georg — Klincksieck.
- Bulakhovskiy L. A. (1977). Pytannia pokhodzhennia ukrainskoi movy. Vybrani pratsi: in 5 vols. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 2, 9–216. [In Ukrainian].
- Concise encyclopedia of sociolinguistics. (2001). R. Mesthrie (Cons. Ed.), R. E. Asher (Eds.). Amsterdam; New York: Elsevier.
- Dziabko Yu. (2019). Yaponsko-ukrainskyi slovnyk sotsiolinhvistychnykh terminiv: terminolohichne pole «movna polityka». Lviv: VTs LNU im. Ivana Franka. [In Ukrainian].
- Filosofskiy slovnyk. (1986). V. I. Shynkaruk (Ed.). Kyiv: Holovna redaktsiia URE. [In Ukrainian].
- Fishman J. A. (1964). Language maintenance and language shift as a field of inquiry. A definition of the field and suggestions for its further development. *Linguistics*, 2(9), 32–70.
- Fishman J. A. (1991). Reversing language shift: theoretical and empirical foundation of assistance to threatened languages. Clevedon: Multilingual matters.
- Matsiuk H. (2009). Prykladna sotsiolinhvistyka. Pytannia movnoi polityky. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. [In Ukrainian].
- Olikova M. O., Semeniuk A. A., Tarnavska O. M. (2010). Slovnyk sotsiolinhvistychnykh ta etnolinhvistychnykh terminiv. Lutsk: RVV Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
- Pachev A. (1993). Malka enciklopediya po sociolingvistika. Pleven: Evraziya-Abagar. [In Bulgarian].
- Poljan A. L. Ivrit III–XIX vv. n. e. kak spyashchij yazyk. (2014). *Voprosy yazykoznavniya*, (5), 56–66. [In Russian].
- Rusanivskiy V. M. (2001). Istoriiia ukrainskoi literaturnoi movy. Kyiv: ArtEk. [In Ukrainian].
- Sepir E. (1993). Status lingvistiki kak nauki. *Izbrannyye trudy po yazykoznavniyu i kul'turologii*. Moscow: Progress, 259–265. [In Russian].
- Skudrzykowa A., Urban K. Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej. (2000). Kraków–Warszawa: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Tkachenko O. B. (2003). Sotsiolinhvistychna klasyfikatsiia mov u yii slov'yanskii spetsyfitsi y dynamitsi. *Movoznavstvo*, (2–3), 3–14. [In Ukrainian].
- Tkachenko O. B. (2012). Problema zhyttievosti mov. *Akademik Oleksandr Savych Melnychuk i suchasne movoznavstvo: Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Vydavnychiy dim D. Buraho, 204–210. [In Ukrainian].

SOURCES

- ESKM Entsyklopedychnyi slovnyk klasychnykh mov. (2017). L. L. Zvonska, N. V. Korolova, O. V. Lazer-Pankiv ta in. (Comps.). Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet». [In Ukrainian].
- MFE Mala filolohichna entsyklopediia. (2007). O. I. Skopenko, T. V. Tsybaliuk (Comps.). Kyiv: Dovira. [In Ukrainian].
- SST Slovar' sociolingvisticheskikh terminov. (2006). V. Yu. Mihal'chenko (Resp. Ed.). Moscow: Nauchno-issledovatel'skiy centr po nacional'no-yazykovym otnosheniyam. URL: http://www.iling-ran.ru/library/sociolingva/slovar/sociolinguistics_dictionary.pdf (last accessed: 18.11.2023). [In Russian].
- SUM Slovnyk ukrainskoi movy: in 11 vols. (1970–1980). I. K. Bilodid (Ed.). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

Received: 17.05.2021

Received in revised form: 28.10.2022

Accepted: 04.12.2023

Liliia ANDRIIENKO

O.O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: lileja842@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-5113-6966

BIOLOGICAL METAPHOR IN SOCIOLINGUISTIC DISCOURSE: TERMS AND EXPLICATIONS

The article outlines a range of problems related to the formation of the corpus of Ukrainian sociolinguistic terminology, which is currently in an active process of development. On one hand, it is open to the assimilation of terminological concepts that have already been established in global linguistic practice, and on the other hand, it is ready to create new definitions on the basis of the Ukrainian language itself.

Attention is given to the ways and methods of terminology formation, including reterminologization and metaphorization.

The research focuses on a series of linguistic terms formed with the help of the «biological metaphor», which originates from the natural philosophy school in linguistics, according to which the history of language is considered as the life of language.

The «biological metaphor» of language as a living (natural) organism is a productive model for understanding new concepts and an effective means of verbal assimilation of phenomena belonging to the field of sociolinguistics.

Using examples of widely accepted linguistic terms such as «living language» and «dead language», the article demonstrates how some terminological concepts used by social or linguistic sciences, when entering the conceptual field of sociolinguistics, acquire different (broader or narrower) semantic content, thereby requiring semantic specification and narrow specialized interpretation.

In our research, we considered the terms *language revitalization*, *regensis*, *language renaissance*, and others that can be considered synonymous. All of them entered the scientific circulation with the development of a new branch of sociolinguistics — revivalistics, that is still often called revival linguistics, which is designed to develop methods of restoring languages, to study the practices of returning them to active use.

Still under discussion are correct Ukrainian equivalents of the above term, such as *відновлення мови* (language restoration), *відродження мови* (language revival), and *пробудження мови* (language awakening).

Illustrations from terminological dictionaries and scientific texts presented in the article serve as a discursive background that allows for tracing the paths of forming a particular term and making assumptions about explicativity as an integral stage in the process of terminology formation.

Keywords: biological metaphor, sociolinguistic term, living language, dead language, language shift, reversing language shift, language revitalisation.